

century)]. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy: Mizhvid. zb. nauk. prats' - History of the economy and economic thought Ukraine: Interdepartmental technologies, Vol.33-34, 96-104; 129-134.*

Igor Lantuh, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine

The Construction of National Railway and Its Infrastructure in the End of XIX Century

The article explains the economic necessity of the railway construction in Ukraine at the end of the 19th century and service infrastructure, which resulted in the approach lines construction, which provided the entire railway system with rhythm and efficiency.

The author defines their importance for the development of a certain Ukrainian region, namely, Poltava, Kharkiv provinces, Donetsk region. It was studied their economic efficiency. While considering the question of the railway infrastructure, the author analyzed the "Regulations on the sidings," which opened up opportunities for private and public initiative to the question of its construction. Local initiative and self-activity were necessary not only to update the already existent railtrack with rail lines and other kind of rail transport branches, but also to create convenient railway lines at such sectors, where there were no lines at all. But, on the other hand, the construction was run by the state, which had a variety of, for example, forms of financing.

The Government saw the matter of the first state importance in the construction of the railway infrastructure, which requires a whole set of conditions of the inside domestic commercial and industrial activities.

railway, approach lines, railway infrastructure, public funding, rail fares

Одержано 12.05.15

УДК 336.226.11

С. В. Орлик, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, Кіровоград, Україна

Механізм впровадження військового податку в Україні: досвід періоду Першої та Другої світових війн і сучасність

У статті розглянуто проблеми впровадження військового податку в Україні в часи Першої та Другої світових війн, а також у зв'язку з війною на Сході України (АТО). Визначено причини та наслідки впровадження військового податку з фізичних осіб. Досліджено податковий механізм справляння військового податку з фізичних осіб у різні періоди. Розглянуто повноваження та функції органів, на які покладалося адміністрування військового податку. Проведено історичні аналогії з нині діючим механізмом стягнення військового збору в Україні.

військовий податок, Перша світова війна, Друга світова війна, Україна, Російська імперія, оподаткування, податкова політика, податний інспектор, війна на Сході України (АТО)

С. В. Орлик, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, Кіровоград, Україна

Механизм взимания военного налога в Украине: опыт периода Первой, Второй мировых войн и современность

В статье рассмотрены проблемы введения военного налога в Украине в годы Первой и Второй мировых войн, а также в связи с войной на Востоке Украины (АТО). Определены причины и последствия введения военного налога с физических лиц. Исследован налоговый механизм взимания военного налога с физических лиц. Рассмотрены полномочия и функции органов, на которые возлагалось администрирование военного налога. Проведены исторические аналогии с современным механизмом взимания военного сбора в Украине.

военный налог, Первая мировая война, Вторая мировая война, Украина, Российская империя, налогообложение, налоговая политика, налоговый инспектор, война на Востоке Украины (АТО)

© С. В. Орлик, 2015

Постановка проблеми. Виникнення особливих, тимчасових військових податків і зборів в податковій системі різних періодів в історії України зумовлене потребою залучення до державного бюджету додаткових фінансових ресурсів, пов'язаних із необхідністю збільшення військових витрат. Саме війни ставали каталізаторами економічних проблем нашої країни, що вказувало на недосконалість податкової системи та необхідність проведення відповідних реформ. Ретроспективний аналіз даної проблеми дозволить визначити основні тенденції та закономірності в справлянні військових податків і зборів в періоди Першої та Другої світових війн, що має позитивно вплинути на вдосконалення сучасного податкового законодавства та допоможе уникнути повторення помилок минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми економічної історії періоду двох світових війн в сфері оподаткування знайшло певне відображення у наукових дослідженнях. Проте, через заідеологізованість праць учених радянського періоду ці питання розглядалися доволі упереджено, хоча в деяких із них міститься значний фактичний матеріал. Серед таких досліджень слід відмітити праці М. Д. Кондратьєва, П. І. Ляшенко, Й. Т. Щербини, А. К. Кошика, М. А. Рубача, А. М. Анфімова, С. М. Дубровського, Т. М. Китаніної, В. Я. Лаверичева, А. Л. Сидорова та ін. Якісно новий етап розвитку економічної історії, який настав після проголошення незалежності України, дозволив по-новому розглянути соціально-економічне становище в Наддніпрянській Україні періоду Першої світової війни. Щодо наукового доробку сучасних вітчизняних учених, то особливе значення мають праці О. П. Реєнта, О. В. Сердюка, В. В. Шевченко, В. Р. Жвалюка та ін. Разом з тим, слід визнати, що в сучасній економічній науці відсутні комплексні дослідження вказаних проблем, що підтверджує актуальність та важливість дослідження досвіду використання інструментів оподаткування в період економічних та політичних криз.

Постановка завдання. На основі поставленої проблеми виникає необхідність вирішення таких наукових завдань: дослідити причини та наслідки введення військового податку з фізичних осіб в роки Першої та Другої світових війн; проаналізувати податковий механізм справляння військового податку з фізичних осіб та порядок його адміністрування на території України; проаналізувати місце та роль військового збору в надходженнях до державного бюджету; провести історичні аналогії з нині діючим механізмом стягнення військового збору в Україні.

Виклад основного матеріалу. Із самого початку вступу Російської імперії у Першу світову війну, постійно зростаючі витрати на воєнні потреби виявили недостатність грошових ресурсів, що поставило перед урядом завдання віднайти нові фінансові резерви. Одним із традиційних джерел «латання» бюджетного дефіциту завжди було посилення оподаткування за рахунок збільшення ставок окремих податків, зборів та інших неподаткових платежів, скасування податкових пільг, розширення кола платників та об'єктів оподаткування або ж запровадження нових військових податків.

Уже у вересні-жовтні 1914 р. уряд Російської імперії запропонував Раді Міністрів цілий пакет законодавчих актів у сфері оподаткування, які б дозволили мобілізувати значні фінансові ресурси. Так, було прийнято ряд податкових законів, які стосувалися підвищення ставок окремих податків і зборів, таких як: акцизу на цукор (збільшено з 1 руб. 75 коп. до 2 руб. за пуд), на нафтопродукти (збільшено з 60 коп. до 90 коп. за пуд) [6], державного податку з нерухомого майна в містах і містечках, крім Царства Польського (збільшено з 6% до 8%) [7], промислового податку (збільшено на 50%), збору за станові купецькі свідоцтва, всіх можливих місцевих зборів, які справлялися з ціни промислових свідоцтв, державного квартирного податку (збільшено на 50%) [7], мита із застрахованого майна (збільшено на 50%), простого гербового

збору (збільшено з 1 руб. 20 коп. до 2 руб. з кожного аркуша та з 75 коп. до 1 руб. залежно від виду документа) та актового гербового збору [7], портових зборів (збільшено на 50%) [3]. Значно підвищилися акцизи на ряд товарів, зокрема на пресовані хлібні та пивні дріжджі, сірники як внутрішнього виробництва, так й імпортного, тютюн та цигаркові гільзи і папір, на пивоваріння та керосин [7].

Підвищення податків розглядалося органами влади як неминуче явище. Саме військові події спонукали до надзвичайних заходів зі встановлення особливого військового податку з вантажів, у т.ч. і з товарів першої необхідності, які перевозилися залізничним транспортом. Саме введення Положення «Про встановлення тимчасового податку з вантажів, що перевозяться пасажирською, великої та малої швидкості залізницями» [4] значно підвищило ціни на товари для кінцевих споживачів. Так, в місцевій газеті «Голос Півдня» №314 від 23 грудня 1914 року, яка виходила у м. Єлисаветграді Херсонської губернії (нині м. Кіровоград), щодо поставок вугілля відмічалось: «в цілому, за настроями ринку, було з'ясовано, що ціни на вугілля не є високими, і якщо вугілля доходить до споживача за високими цінами, то це лише тому, що встановлені високі ціни на дублікати, внаслідок значних непрямих податків, пов'язаних з навантаженням» [9, с. 3].

Подібна ситуація складалася і з іншими товарами, які транспортувалися залізничним транспортом. Як наслідок, ріст цін та скорочення перевозок імпортних товарів призвів до зменшення сукупних доходів від казенних залізничних доріг. Крім того, в листопаді 1914 року було введено «тимчасовий воєнний податок» у розмірі 25% від встановлених тарифів на вартість квитків пасажирських перевезень всіх класів і це при тому, що тарифи вже були обтяжені 15% державним збором з вартості пасажирських квитків [5].

Таким чином, збільшення ставок оподаткування по різних видах податків і зборів, певним чином, виконувало фіскальну функцію, але одночасно збільшило податкове навантаження на платників податків і, як наслідок, вплинуло на стрімкий ріст цін на товари та послуги, що погіршило соціально-економічне становище населення, саме на яке і було покладено весь тягар війни.

Через важкий стан економіки, масові мобілізації працездатного населення вищезазначені заходи, які вживалися імперським урядом на початку війни, не дали очікуваних результатів. Надходження податків до бюджету мали тенденцію до зменшення: «надходження доходів до бюджету в другій половині 1914 року скоротилося у порівнянні з першою половиною року на 519 млн. руб», а в 1915 році «недобір всіх доходів проти проекту розпису на 1914 рік склав 674 млн. руб. або 19%» [15].

Подальше збільшення податків було неможливим адже податковий тягар на населення досяг свого максимуму. А якщо врахувати негативні наслідки для бюджету від введення на початку війни «сухого» закону «Про продовження заборони продажу спирту, вина та вино-горілчаних виробів для місцевого споживання в Імперії до закінчення воєнного часу» [8], то втрати дохідної частини бюджету від заборони продажу алкогольних напоїв склали за 1914 рік – 936 млн. руб. Урядовці прораховували, що сума втрат і в 1915 році мала складати близько 1 млрд. руб., тому пошуки компенсаційних резервів були нагальними. У січневому номері 1915 року газети «Російські відомості» з цього приводу зазначалося: «звідси і йдуть пошуки повернення втраченого казною мільярда переважно шляхом обкладення широких верств населення та предметів першої необхідності. «П'яний» мільярд повинен перетворитися в сірникові, цукрові, керосинові, хлопові, хлібні, м'ясні і т. ін. та тому подібні десятки та сотні мільйонів рублів, що надходять від нових додатків. Ніхто не

стане сперечатися проти необхідності нових податків взагалі» [18]. Отже, ніяких нових податкових реформ не передбачалося і лише за рахунок збільшення існуючих податкових платежів та введення нових малоефективних податків «міністерство фінансів очікує на майбутній рік (1915 р.) надходження від нового натиску податного гвинта за старими нарізками 502,6 млн. рублів» [18]. Відповідно прогнозований недобір бюджетних коштів на 1915 р. складав біля 500 млн. руб.

Враховуючи те, що імперія входила у Першу світову війну зі старою податковою системою, яка не була переведена на прибутковий принцип, а ще базувалась на архаїчному подушному оподаткуванні нижчих класів з певними елементами майнового оподаткування, доходи вищих класів залишилися поза оподаткуванням. Резерви прибуткового оподаткування були очевидними, але не досяжними через пряму незацікавленість заможних верств та владних органів у прийнятті необхідних законів. У імперських урядових та наукових колах ще до початку війни, десятиліттями, обговорювалися різні проекти законів «Про держаний прибутковий податок», але прийняти його змогли лише 6 квітня 1916 р. з перспективою вступу в дію з 1 січня 1917 р.

Одним з оперативних способів мобілізації доходів до бюджету стало введення нового особистого військового податку, який мали сплачувати військовозобов'язані чоловіки, що з різних причин звільнялися від призову на військову службу. Військовий податок було запроваджено положенням Ради Міністрів «Про встановлення військового податку» [1] від 19 квітня 1915 р. (далі – Закон «Про встановлення військового податку»), яке вступало в дію з 1 січня 1915 р. Цим законом платниками військового податку було визначено такі категорії осіб:

а) зарахованих в ополчення першого і другого розряду (було визначено, що ополчення складалося з чоловічого населення, яке здатне було носити зброю і не було зараховане до діючого війська, призовного віку до 43 років включно, при цьому сухопутне ополчення поділялося на 2 розряди);

б) звільнених від військової повинності відповідно до статей 79, 79-1 та 79-3, 82 Статуту про військову повинність (священослужителі, запас флоту визначених військово-морських спеціальностей)[11, с.19–20, 22–23];

в) прийнятих на дійсну службу, але звільнених з війська раніше терміну вислуги служби, внаслідок зміни їхнього сімейного стану, зокрема, особи, які були звільнені з військової служби через визначення їх єдиним працездатним членом сім'ї, та особи не внесені в призовні списки (ст. 56, 181-7 Статуту про військову повинність [11, с. 11, 42]) та через втрату здатності нести військову службу, що в подальшому були зараховані при звільненні в ополчення другого розряду;

г) котрі ухилилися від військової повинності і вже не підлягали призову у зв'язку з досягненням ними тридцятичотирьохрічного віку до часу їхнього виявлення, якщо вони були звільнені від військової служби із зарахуванням до ополчення першого чи другого розряду.

Військовий податок планувалося стягувати протягом 18 років після його введення. Від сплати даного податку звільнялися платники після досягнення ними сорокаторьохрічного віку, а також у випадку визнання втрати ними працездатності або призову на дійсну військову службу в мирний чи воєнний час або зміни підданства платником.

Ставки оподаткування військовим податком встановлювалися у твердих сумах за рік і мали ознаку прогресивного оподаткування. Залежно від річного доходу платника податків ставки становили:

1) при річному доході до 1000 руб. – 6 руб.;

- 2) при річному доході з 1000 руб. до 5000 руб. – 25 руб.;
- 3) при річному доході з 5000 руб. до 10000 руб. – 50 руб.;
- 4) при річному доході з 10000 руб. до 20000 руб. – 100 руб.;
- 5) при річному доході понад 20000 руб. – 200 руб.

З метою забезпечення стягнення військового податку у кожному повіті і місті, де існували, відповідно, повітові та міські з військової повинності присутствія, створювалися особливі (спеціальні) повітові і міські з військового податку присутствія, а в кожній губернії – губернські з військового податку присутствія. До складу повітових з військового податку присутствій входили: місцевий податний інспектор, делегований член повітової земської управи; в містах, в яких не було присутствія з військового податку (міста повітового значення) – один делегований член міської управи або міської думи та чотири представники з місцевих жителів, обраних на три роки повітовими міськими зборами, а для групи міст – додатково по два представники місцевих жителів з кожного міста. У містах, в яких створювалися окремі присутствія з військового податку, до їх складу входили: місцевий податний інспектор, два делегованих члени міської управи та чотири представники з місцевих жителів, обраних на три роки міською думою. Головою міського присутствія з військового податку мав бути міський голова або президент міста. Діловодство (в т.ч. облік та звітність) в повітових та міських з військового податку присутствіях покладалося на податного інспектора.

Губернські з військового податку присутствія утворювалися під головуванням керуючого місцевою казенною палатою та складалися з голови губернської земської управи або одного делегованого члена цієї управи, міського голови, міського старости або президента губернського міста, або одного з обраних членів міської управи чи міської думи та чотирьох представників з місцевих жителів обраних на три роки. Діловодство (в т.ч. облік та звітність) губернських з військового податку присутствія покладалося на місцеві казенні палати.

Закон «Про встановлення військового податку» [1] визначав порядок взаємодії повітових і міських з військової повинності присутствій та повітових і міських з військового податку присутствій та «воїнських начальників» щодо надання необхідної інформації в установлені терміни для формування списків платників військового податку.

Як зазначалося вище, сума військового податку, яка підлягала сплаті, визначалася відповідно до розміру річного доходу, який платник податків зобов'язаний був відобразити у заяві встановленої форми та надати у відповідні повітові чи міські з військового податку присутствія у термін до 1 квітня. Бланки заяв надавалися платникам податків безкоштовно. В них зазначалися такі відомості: «Маю честь повідомити ... повітове з військового податку присутствіє, що в минулому році мною були отримані нижчезазначені доходи від належного мені:

- нерухомого майна;
- від торгово-промислових закладів;
- від грошових капіталів;
- від служби в урядових, суспільних, станових та приватних закладах;
- від інших особистих занять;
- від інших джерел доходу» [14, с. 128].

У заяві зазначалися також місце проживання та вид діяльності заявника (декларанта).

Якщо платник податків не подавав до відповідного присутствія заяви, то відповідні присутствія могли самостійно «на підставі всіх наявних у них відомостей та

даних про майновий стан платників та про розмір доходів в попередньому окладному році» [1, с. 31] визначити суму податкового зобов'язання до сплати. Термін нарахування податку був встановлений протягом шести тижнів з моменту отримання списків платників податків від присутствій з військової повинності. Платникам податків окладні листи вручалися волосними правліннями чи поліцією протягом двох тижнів.

Військовий податок повинен був вноситися до казначейства у термін до 15 жовтня кожного року. Платники податків, яким окладні листи були розіслані після 15 серпня, зобов'язані були сплатити податок протягом двох місяців з дня вручення їм окладних листів.

Податок, який не був сплачений в установлені терміни, зараховувався в недоїмку, стягнення якої здійснювалося поліцією. В Статуті Цивільного судочинства зазначалося, що «стягнення недоїмок може бути звернено поліцією на належне платнику податку рухоме майно за виключенням предметів, вказаних в статтях 973 та 974 Статуту» [10, с. 213 – 214]. Так, ні в якому разі не підлягали арешту такі особисті речі, як одяг, посуд (в необхідній кількості для щоденного використання), постіль та ліжка, життєво необхідні запаси та дрова (в розрахунок на 1 місяць), особисті папери (крім векселів, акцій, облігацій, процентних паперів). У випадку відсутності будь-якого іншого майна арешту підлягали: землеробні засоби (машини та інструменти), робоча і домашня худоба; запаси зернового хліба, сіна та соломи відповідно в межах потреб для наступного посіву та утримання людей і робочої худоби до нового врожаю; книги, інструменти та засоби необхідні для повсякденних професійних потреб.

Якщо до 1 січня наступного року недоїмка не погашалася за рахунок рухомого майна, то поліція мала повноваження проводити опис нерухомого майна у встановленому порядку, який визначався Положенням про стягнення по безспірним справам казни [1, с. 32 – 33].

Первинні скарги платників військового податку приймалися відповідними повітовими і міськими присутствіями протягом місячного терміну з дати отримання окладного листа. Вторинні скарги на постанови повітових і міських присутствій подавалися відповідному губернському присутствію в двохмісячний термін з дня отримання постанови, що оскаржувалася. Постанови губернського присутствія щодо розміру податку визнавалися остаточними і оскарженню не підлягали, а скарги з інших предметів оскарження у двохмісячний термін направлялися до Правлячого Сенату з подальшим поданням Міністру фінансів із супровідними поясненнями Правлячого Сенату. Слід відмітити, що подання скарги не призупиняло стягнення військового податку з платника податків.

Отже, при введенні вищезазначеного військового податку визначальним було те, що перелік платників податків та об'єкт оподаткування не потребував довгострокової підготовки. Списки платників військового податку формувалися на підставі даних уже діючих повітових та міських з військової повинності присутствій, а доходи визначалися за відповідними деклараціями (заявами) платників податків. Таким чином, слід відзначити, що затрати на адміністрування цього податку мали бути збалансованими з доходами, які очікувалися від його впровадження.

Водночас, можна констатувати, що значних надходжень від впровадження цього податку до бюджету уряд навіть не планував отримати. Так, на 1915 рік очікувалося надходжень всього 10 млн. руб., із них значна частина була визнана як недоїмка, а тому міністерство фінансів на 1916 рік запланувало ще меншу суму – в розмірі 7,8 млн. руб. У загальній сумі прямих податків 1916 року, які складали 1503,9 млн. руб., питома вага

військового податку становила лише 0,5% [14, с. 131], а в загальних доходах державного бюджету цей відсоток взагалі був мізерний.

Тому в цілому введення військового податку не змогло вирішити фінансові проблеми уряду Російської імперії через свою малозначущість для доходів бюджету. Але він певною мірою виступив у ролі «пілотного проекту» прибуткового оподаткування, і це дозволило врахувати помилки в його адмініструванні при прийнятті у квітні 1916 року Закону «Про державний прибутковий податок». Так, через механізм прогресивного оподаткування відбулося несподіване досягнення на доходи більш заможного населення в пропорційному збільшенні твердої ставки податку, а для непрацевдатних осіб були вперше застосовані пільги. Запровадження своєрідного декларування доходів у вигляді заяв за встановленою формою можна оцінити позитивною практикою, характерною саме для прибуткового оподаткування.

Громадськість покладала надії на реформаторські спроби царського уряду у сфері оподаткування, які базувались на прибуткових основах. Щойно після прийняття Закону «Про встановлення військового податку», у травневій 1915 року елисаветградській газеті «Голос Півдня» відмічалось, що «новий податок побудований на абсолютно правильному принципі пропорційного прибуткового обкладання та звільнення від податку неіснуючих та непрацевдатних. На черзі в нас стоїть загальна перебудова податкової системи, та було б бажаним, щоб цей принцип прибутковості обкладання та звільнення неіснуючих та непрацевдатних був покладений в її основу» [2].

Разом з тим, у процесі практичного застосування Закону «Про встановлення військового податку» було виявлено ряд недоліків, які змусили визнати невдачу цього проекту, а міністр фінансів підкреслив, що в «в даний час це недосконала форма обкладання з низки причин, по-перше, оподаткування планувалося за принципом доходності, але в казенних палатах та присутствія відсутні точні дані про прибутки, а заяви про доходи, які подаються, не вимагали перерахунку та перевірки і т. ін.; а по-друге, в 1916 році був введений справжній прибутковий податок, і наявність подвійного прибуткового оподаткування було просто неприпустимим» [14, с.132]. В подальшому, через політичні обставини (лютнева революція та жовтневий більшовицький переворот 1917 року) з початку 1919 року відбулося припинення стягнення військового податку.

Слід відмітити, що практика введення військового податку застосовувалася і в радянський період, під час Другої світової війни. Так, зокрема, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 грудня 1941 р. «Про військовий податок» [17] з 1 січня 1942 р. було запроваджено військовий податок, який базувався на прибутковому принципі із застосуванням прогресивної шкали оподаткування. До платників військового податку були включені робітники та службовці та прирівняні до них за оподаткуванням прибутковим податком громадяни, а також літератори та робітники мистецтва («рабочие и служащие и приравненные к ним по обложению подоходным налогом граждане, а также литераторы и работники искусства»). Податок сплачувався за такими розмірами (табл. 1). Колгоспники та одноосібники сплачували податок в розмірі від 150 до 600 руб. з кожного члена господарства [17].

Сучасна практика оподаткування не стала винятком. Законом України від 31.07.2014 р. № 1621-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» [12], з 3 серпня 2014 року в Україні тимчасово, до набрання чинності рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України, було запроваджено військовий збір.

Таблиця 1 – Ставки військового податку

Розмір річного заробітку	Розмір військового податку
До 1800 руб.	120 руб.
Від 1800 руб. до 2400 руб.	180 руб.
Від 2400 руб. до 3600 руб.	240 руб.
Від 3600 руб. до 4800 руб.	360 руб.
Від 4800 руб. до 6000 руб.	480 руб.
Від 6000 руб. до 7200 руб.	660 руб.
Від 7200 руб. до 8400 руб.	780 руб.
Від 8400 руб. до 9600 руб.	900 руб.
Від 9600 руб. до 10800 руб.	1020 руб.
Від 10800 руб. до 12000 руб.	1140 руб.
Від 12000 руб. до 14400 руб.	1320 руб.
Від 14400 руб. до 16800 руб.	1560 руб.
Від 16800 руб. до 19200 руб.	1800 руб.
Від 19200 руб. до 21600 руб.	2040 руб.
Від 21600 руб. до 24000 руб.	2280 руб.
Понад 24000 руб.	2700 руб.

Джерело: складено автором з використанням [17].

Подальше удосконалення механізму здійснення військового збору та продовження термінів його стягнення знайшло відображення у Законі України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [13], який набрав чинності з 01.01.2015 р. Об'єктом оподаткування цим збором визначено загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід фізичних осіб, який включає в себе перш за все доходи у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат та будь-яких інших виплат фізичним особам. Ставку військового збору встановлено у вигляді відсоткової ставки у розмірі 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування. За серпень – грудень 2014 р. до Державного бюджету України надійшло понад 2,5 млрд. грн. [16] військового збору, що складає 1,4 % податкових надходжень державного бюджету відповідного періоду або 0,74 % загальних річних надходжень Державного бюджету. Зазначені суми є незначними, але за рахунок розширення кола платників податків та об'єктів оподаткування надходження цього податку до бюджету в 2015 році буде збільшено.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного історичного аналізу доведено, що всі розглянуті військові податки і збори відносилися до прямого оподаткування, оскільки базувалися на прибуткових основах у визначенні об'єкта та бази оподаткування. Податковий тягар сплати військового збору покладався на всіх фізичних осіб, які отримували доходи, крім періоду Першої світової війни, коли прибуткове оподаткування було не розвинуте і платниками було визначено лише військовозобов'язаних чоловіків, які з різних причин звільнялися від призову на військову службу. У процесі встановлення ставок оподаткування військовими податками і зборами прослідковується аналогія способу визначення ставок у той чи інший період, який застосовувався для обчислення прибуткового податку: в імперський період (Закон від 6 квітня 1916 р. «Про державний прибутковий податок») – прогресивна шкала оподаткування; в радянський період (Закон від 4 квітня 1940 р. «Про прибутковий податок з населення») – прогресивна шкала оподаткування; в сучасній Україні (Податковий кодекс України) – пропорційна відсоткова ставка. Затрати на адміністрування розглянутих військових податків в цілому були економічно виправданими, хоча й не давали значних доходів для державного бюджету.

Таким чином, під час запровадження військових податків в умовах двох світових

воєн та сучасної війни на Сході України (АТО) головними умовами завжди були оперативність і малозатратність їхнього введення та адміністрування. Для цього необхідно було встановлювати стабільні, напрацьовані об'єкти оподаткування і визначитися з реальним колом платників податків. І саме визначення об'єктивних передумов дотримання цих двох принципів (оперативність та малозатратність) потребують подальших досліджень, враховуючи необхідність постійного вдосконалення системи оподаткування нашої країни.

Список літератури

1. Важнейшие законы, указы и распоряжения военного времени: сборник в 2-х т. / [сост. Левин С. М.]. – Петроград: Издание Юридического Книжного Магазина Н. К. Мартынова, 1916. – Т.2: Апрель – декабрь 1915 г. – 1916 г. – 512 с.
2. Военный налог // Голос Юга. – 1915. – №110. – 9 травня – С.2.
3. Высочайше утверждённое положение Совета Министров от 1 ноября 1914 г. №299: №2756 «О повышении ставок портовых сборов» // СУ и РП. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб. : Сенатская типография, 1914. – С. 4051.
4. Высочайше утверждённое положение Совета Министров от 12 ноября 1914 г. №308: ст. №2873 «Об установлении временного налога с перевозимых по железным дорогам грузов пассажирской, большой и малой скорости» // Собрание узаконений и распоряжений правительства (далее – СУ и РП). – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб.: Сенатская типография, 1914. – С. 4196– 4198.
5. Высочайше утверждённое положение Совета Министров от 12 ноября 1914 г. №308: ст. №2869 «О временном налоге с проезжающих по железным дорогам пассажиров, с пассажирского багажа и с перевозимых по багажным квитанциям грузов» // СУ и РП. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб.: Сенатская типография, 1914. – С. 4125 – 4126.
6. Высочайше утверждённое положение Совета Министров от 12 ноября 1914 г. №308: ст. №2872 «О повышении акциза с сахара и нефтяных продуктов» // СУ и РП. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб. : Сенатская типография, 1914. – С. 4195.
7. Высочайше утверждённое положение Совета Министров от 12 ноября 1914 г. №308: ст. №2870 «О повышении ставок некоторых видов существующего обложения и о введении новых налогов» // СУ и РП. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб. : Сенатская типография, 1914. – С. 4126 – 4131.
8. Высочайше утверждённое положение Совета Министров от 5 сентября 1914 г. №248: ст. №2348 «О продлении воспрещения продажи спирта, вина и виноводочных изделий для местного потребления в Империи до окончания военного времени» // СУ и РП. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб.: Сенатская типография, 1914. – С. 3458.
9. Еще об угле // Голос Юга. – 1914. – №314. – 23 грудня – С. 3.
10. Закон Российской империи «Устав Гражданского судопроизводства»// Свод законов Российской империи. – Книга пятая. – Т. XVI - неофиц.изд. - СПб.:Русское Книжное Товарищество «Деятель», 1912 – С.113 – 324.
11. Закон Российской империи «Устав о воинской повинности» // Свод законов Российской империи. – Книга вторая – Т. IV – неофиц.изд. – СПб. : Русское Книжное Товарищество «Деятель», 1912 – С. 1 – 127.
12. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31.07.2014 р. № 1621-VII (за станом на 1.01.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-18>
13. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 року № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>
14. Кравцова Е. С. К проблеме введения и взимания военного налога в России в годы Первой мировой войны (по материалам Курской губернии) / Елена Сергеевна Кравцова // Россия от Первой мировой войны до образования СССР. – 2011. – Вип.1. – С. 124 – 132.
15. Петухова Н. Е. История налогообложения в России IX – XX вв. [Електронний ресурс] / Н. Е. Петухова. – Москва : Вузовский учебник, 2008. – Режим доступу до книги: <http://www.irbis.vegu.ru/repos/8221/Html/0037.htm>
16. У 2014 році сплачено понад 2,5 млрд. грн. військового збору [Електронний ресурс]/ Інтернет-сторінка Державної фіскальної служби України. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-rezalt/179742.html>
17. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 29 декабря 1941 г. «О военном налоге» [Електронний ресурс] // Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских

- Социалистических Республик. – Режим доступа: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4337.htm
18. Шингарев А. «Подаренный» и возвращенный миллиард / А. Шингарев // Русские ведомости. – 1915. – №19. – 24 січня – С. 5.

References

1. Levin, S. M. (Ed.). (1916). *Vazhnejshie zakony, ukazy i rasporyazhenija voennogo vremeni [The most important laws, decrees and orders of the war]* (Vols. 1-2; Vol. 2). Petrograd: Izdanie Juridicheskogo Knizhnogo Magazina N. K. Martynova. [in Russian].
2. *War tax*. (1915). *Golos Juga. – Southern Voice*, 110, 2 [in Russian].
3. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Soveta Ministrov ot 1 nojabrja 1914 h., №299, st. №2756 «O povyshenii stavok portovyh sborov» [Highest vindicated the position of the Council of Ministers of November 1, 1914, №299, art. №2756 «On increasing the rates of port taxes»]. (1914). *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva - Collection of Laws and government regulations*. (Vol. 308, 1). 4051 [in Russian].
4. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Soveta Ministrov ot 12 nojabrja 1914 h. №308, st. №2873 «Ob ustanovlenii vremennogo naloga s perevozymyh po zheleznyh dorogam gruzov passazhirskoj, bol'shoj i maloj skorosti» [Highest vindicated the position of the Council of Ministers of November 12, 1914 №308, art. №2873 «On establishing a temporary tax transported by rail freight passenger, large and small speed»]. (1914). *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva - Collection of Laws and government regulations* (Vol. 308, 1). 4196 – 4198 [in Russian].
5. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Soveta Ministrov ot 12 nojabrja 1914 h. №308, st. 2869 «O vremennom naloge s proezhzhajushhijh po zheleznyh dorogam passazhirovo, s passazhirskogo bagazha i s perevozymyh po bagazhnym kvitancijam gruzov» [Highest vindicated the position of the Council of Ministers of November 12, 1914 №308, art. 2869 «On temporary tax from passing by rail passengers, with passenger baggage and carried in the baggage receipts of goods»]. (1914). *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva - Collection of Laws and government regulations* (Vol. 308, 1). 4125 – 4126 [in Russian].
6. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Soveta Ministrov ot 12 nojabrja 1914 h., №308, st. 2872 «O povyshenii akciza s sahara i nefjtjanyh produktov» [Highest vindicated the position of the Council of Ministers of November 12, 1914, №308, art. 2872 «On increasing the excise duty on sugar and petroleum products»]. (1914). *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva - Collection of Laws and government regulations* (Vol. 308, 1). 4195 [in Russian].
7. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Soveta Ministrov ot 12 nojabrja 1914 h., №308, st. №2870 «O povyshenii stavok nekotoryh vidov sushhestvujushhego oblozhenija i o vvedenii novyh nalogov» [Highest vindicated the position of the Council of Ministers of November 12, 1914, №308, art. 2870 «On increasing the rates of taxation of certain types of existing and the introduction of new taxes»]. (1914). *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva - Collection of Laws and government regulations*. (Vol. 308, 1). 4126 – 4131 [in Russian].
8. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Soveta Ministrov ot 5 sentjabrja 1914 h., №248, st. №2348 «O prodlenii vospreshhenija prodazhi spirita, vina i vinovodochnyh izdelij dlja mestnogo potreblenija v Imperii do okonchanija voennogo vremeni» [Highest vindicated the position of the Council of Ministers of September 5, 1914, №248, art. №2348 «On the extension of prohibition of sale of alcohol, wine and wineproducing products for local consumption in the Empire until the end of war»]. (1914). *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva - Collection of Laws and government regulations*. (Vol. 308, 1). 3458 [in Russian].
9. *Once again, of coal*. (1914). *Golos Juga – Southern Voice*, 314, 3. [in Russian].
10. Zakon Rossijskoj imperii «Ustav Grazhdanskogo sudoproizvodstva» [Law of the Russian Empire "Charter of civil proceedings"]. (1912). *Svod zakonov Rossijskoj imperii* (Vol. 5, XVI). SPb.: Russkoe Knizhnoe Tovarishhestvo «Dejatel'» [in Russian].
11. Zakon Rossijskoj imperii «Ustav o voinskoj povinnosti» [Law of the Russian Empire "Charter of conscription"]. (1912). *Svod zakonov Rossijskoj imperii*. (Vol. 5, IV). SPb.: Russkoe Knizhnoe Tovarishhestvo «Dejatel'» [in Russian].
12. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakyx inshyx zakonodavchykh aktiv Ukrainy» [The Law of Ukraine of 07.31.2014 p. № 1621-VII "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine"]. *zakon4.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-18> [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakyx zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoyi reformy» [The Law of Ukraine of December 28, 2014 № 71-VIII "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine on tax reform"]. *zakon4.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19> [in Ukrainian].

14. Kravcova, E.S. (2011) K probleme vvedenija i vzimanija voennogo naloga v Rossii v gody Pervoj mirovoj vojny (po materialam Kurskoj gubernii). [On the problem of the military administration and collection of the tax in Russia during the First World War (on materials of Kursk province)]. *Rossija ot Pervoj mirovoj vojny do obrazovanija SSSR – Russia from World War I to the USSR. (Vol.1)*. 124-132 [in Russian].
15. Petuhova, N. E. (2008). Istorija nalogooblozhenija v Rossii IX – XX vv.[The history of taxation in Russia IX - XX centuries]. *www.irbis.vegu.ru* Retrieved from <http://www.irbis.vegu.ru/repos/8221/Html/0037.htm> [in Russian].
16. U 2014 rotsi splacheno ponad 2,5 mlrd. hrn. viys'kovoho zboru [In 2014 paid more than 2.5 billion. UAH. military training]. *sfs.gov.ua*. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/rezalt/179742.html> [in Ukrainian].
17. Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 29 dekabnja 1941 h.“O voennom naloge” [Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of December 29, 1941 "On the war tax"]. *www.libussr.ru*. Retrieved from http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4337.htm [in Russian].
18. Shingarev, A. (1915). «Podarenyj» i vozvrashhjonnij milliard [«Presented» and returned billion] *Russkie vedomosti – Russian News, 19, 5* [in Russian].

Svitlana Orlyk, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

The Mechanism of Introducing the Military Tax in Ukraine: the Experience of the World War I and World War II and Modern Times

The article deals with the problem of introducing the military tax in Ukraine during the World War I and World War II, as well as the war in the East of Ukraine (ATO). The reasons and arguments of introducing the military tax to individuals are specified. The military tax collection mechanism from individuals in different historical periods is studied.

We consider the powers and functions of the bodies that were to manage the military tax. A historical analogy with the existing mechanism of collecting military tax in Ukraine was carried out, which showed that while introducing the military taxes in terms of two world wars and the current war in the East of Ukraine (ATO), the efficiency and low cost have always been the main terms of its introduction. It was necessary to establish stable, tried and true objects of taxation and to determine the actual range of taxpayers. Management expenses for the investigated military taxes had to be economically justified, though they did not give significant revenue to the state budget. It is proved historically that all the investigated military taxes and fees were related to direct taxation, since they were based on profitable basis in determining the object and tax base.

Experience shows that the tax burden of paying the military tax was put on all individuals and citizens receiving income, except during the World War I, when the income tax was not developed and payers were only men liable for military service, who were overslaughed for various reasons. During the bidding of military taxes and fees one can see evident analogy in the way of determining rates in a given period which was used to calculate income tax.

military tax, World War I, World War II, Ukraine, Russian Empire, taxation, tax policy, tax-paying inspector, the war in the East of Ukraine, ATO

Одержано 26.04.15

УДК 331.1

Р. В. Яковенко, канд. екон. наук

Т. В. Бобочка

М. Д. Линченко, канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет, Кіровоград, Україна

„Людина економічна” та її еволюція

Проаналізовано становлення поняття „людина економічна” у відповідності до розвитку економічної думки та світової історії. Виявлено значення цієї категорії для економічного аналізу, зокрема для сфери державного управління та державного регулювання економіки. Досліджено еволюцію „людини економічної” в сучасних умовах, проведено порівняння поведінки людини на індустріальній та постіндустріальній стадіях розвитку економічної системи.

„людина економічна”, егоїзм, особистий інтерес, „людина творча”, людський потенціал

© Р. В. Яковенко, Т. В. Бобочка, М. Д. Линченко, 2015